

ПРЕДМЕТ І МЕТА СУДОВОГО КОНТРОЛЮ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Ключові слова: кримінальне судочинство, слідчий суддя, судовий контроль, предмет, мета.

Найважливішою гарантією дотримання прав, свобод і інтересів громадян у кримінальному судочинстві на стадії досудового розслідування є судовий контроль, здійснюваний з боку слідчого судді. Зазначений суб'єкт є новим у кримінальному судочинстві України і наділений законодавцем максимальними, у порівнянні з іншими суб'єктами провадження, повноваженнями з реалізації покладених функцій. Процесуальна фігура слідчого судді, зміст виконуваних їм функцій, повноваження і осмислення місця цього суб'єкта в системі кримінального провадження викликають багато питань. Є невизначеними головні теоретичні положення, що характеризують діяльність будь-якого суб'єкта кримінального провадження, якими є предмет і мета дій слідчого судді. Щодо загального розуміння судового контролю, зміст цього явища було значно змінено у Кримінальному процесуальному кодексі (далі — КПК України 2012 року) у порівнянні з Кримінально-процесуальним кодексом 1960 року (далі — КПК України 1960 року). Необхідність вивчення, формування нової теоретичної системи з осмислення цього інституту і визначає актуальність обраної теми дослідження.

У науковій літературі питанням судового контролю приділено чимало уваги. Дослідженню змісту судового контролю у кримінальному судочинстві України присвячені роботи І. В. Гловюк [1], М. М. Ковтуна [2], О. В. Кондратьєва [3], Д. Є. Кутоманова [4], Н. В. Марущак [5], О. В. Химичевої [6], В. І. Чорнобук [7], О. В. Шпотаківської [8], В. А. Яблокова [9] та ін. Але незважаючи на суттєві здобутки слід звернути увагу не те, що ці роботи були виконані під час дії КПК України 1960 року і тому цей напрям процесуальної діяльності знову потребує додаткового вивчення та побудови нової теоретичної моделі системи судового контролю. Відповідно, *метою статті є визначення предмета і мети судового контролю на стадії досудового розслідування.*

Першим завданням цього дослідження судового контролю постає необхідність визначення предмета цієї діяльності. Безумовно, що головною спрямованістю судового контролю має бути захист прав і свобод осіб, що залучаються до кримінального судочинства. Цей напрям був майже в однині притаманним системі КПК України 1960 року і є невід'ємним від процесуальної діяльності, що базується на КПК України 2012 року. У п. 18 ст. 3 КПК України у визначенні поняття слідчого судді законодавець вказує, що судовий контроль цього суб'єкта направлений на дотримання прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні [10]. Але чи можна називати захист прав і свобод осіб (а в деяких випадках і забезпечення інтересів) предметом судового контролю?

У науковій літературі зустрічається безліч точок зору вчених на зміст предмета судового контролю. Пропонуються різноманітні варіації розуміння зазначеного предмета. В. А. Яблоков під цим явищем розуміє законність і обґрунтованість будь-яких процесуальних дій чи рішень органів розслідування, які здатні порушити права учасника процесу [9, с. 71]. М. М. Ковтун предметом судового контролю визначає конкретну процесуальну дію або рішення публічних процесуальних органів, що порушують

(обмежують) те або інше конституційне право особистості [2, с. 11]. Дії і рішення, як предмет судового контролю, розглядає Д. Є. Кутоманов [4, с. 168]. Дії і рішення слідчого і прокурора відносить до предмета судового контролю О. В. Кондратьєв. До предмета попереджувального судового контролю учений відносить ті, що: а) істотно обмежують конституційні права громадян; б) породжують наслідки, що виходять за рамки власне кримінально-процесуальних правовідносин; в) призводять до таких обмежень конституційних прав, що не можуть бути відновлені в результаті наступного судового контролю або судового розгляду [3, с. 40]. Абсолютно тотожну за змістом точку зору висловлює російський професор О. В. Химичева [6, с. 291]. Дещо ширше розуміє судовий контроль Г. М. Корольов. Предметом судового контролю за попереднім (досудовим) розслідуванням, як зазначає учений, є дотримання прав і свобод людини і громадянина, а також законність і обґрунтованість рішень, прийнятих органом дізнання, слідчим і прокурором [11, с. 137]. Вдалу думку щодо розуміння розглядаємого предмету висловлює І. В. Гловюк. Учена предметом судового контролю у досудовому провадженні називає дотримання у кримінально-процесуальній діяльності (змістом якої є процесуальні дії та процесуальні рішення) та бездіяльності суб'єктів, які ведуть кримінальний процес, оперативно-розшуковій діяльності підрозділів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, цих прав і законних інтересів [1, с. 130].

Отже, наведені точки зору демонструють кардинально різні підходи до суті предмету судового контролю. На нашу думку, вказані визначення не можуть бути покладені як підґрунтя для чіткого окреслення предмета судового контролю з огляду на наступні міркування. По-перше, сама слідча дія або рішення не можуть викликати необхідність судового контролю. Судовий контроль має стосуватися тільки обмеження прав, свобод та інтересів. Тому визначати слідчу дію або рішення центральним елементом, яким є предмет, не можна. По-друге, визначивши вдалою позицією точку зору І. В. Гловюк, слід звернути увагу на необхідність розширення визначеного авторкою факту дотримання прав і свобод осіб змістом інтересу кримінального провадження (інтересами сторони обвинувачення тощо).

Особливу увагу слід приділити законності і обґрунтованості прийнятих рішень або підстав для обрання заходів забезпечення чи проведення слідчих дій (наприклад, обшуку або огляду житла). Зазначений напрям не може виступати предметом судового контролю з огляду на наступні заперечення. По-перше, ці категорії є занадто широкими за змістом якісними показниками рішення або дії і не визначають основну спрямованість діяльності слідчого судді та інших учасників кримінального судочинства під час судового контролю. По-друге, незаконне або необґрунтоване рішення виключає можливість настання або ліквідують (вимагають відновлення) певні юридичні наслідки у кримінальному провадженні, що дорівнює відсутності втручання в права, свободи та інтереси осіб у кримінальному судочинстві. Обґрунтованість, на відміну від законності, може мати певні рівні обмеження, від яких буде залежати якісний рівень втручання у зазначені права, свободи і інтереси. Тому у визначених обставинах розгляду законності і обґрунтованості предметом судового контролю будуть наслідки, що пов'язані із законністю і обґрунтованістю.

Досягнення істини в питанні предмета судового контролю на стадії досудового розслідування слід починати з розуміння предмету діяльності або контролю. Великий тлумачний словник сучасної української мови предметом називає те, на що спрямована пізнавальна, творча, практична діяльність кого, чого-небудь [12, с. 1104]. Відповідно, предметом судового контролю слід називати те, на що направлена діяльність слідчого

судді, що є центральним елементом і сенсом його участі у кримінальному процесі, і те, що зазнає безпосередніх змін під час діяльності зазначеної дії. Для подальшого визначення предмету слід звернутися до усталеної класифікації судового контролю на попереджувальний та подальший різновиди. Попереджувальний контроль за рішенням органів розслідування здійснюється до їх реалізації і лише на підставі судового рішення. Подальший контроль здійснюється стосовно конкретних реалізованих рішень і дій органів розслідування на підставі скарг осіб, чиї інтереси зачіпаються такими рішеннями [7, с. 174].

Попереджувальний контроль має місце під час прийняття рішення слідчим суддею про проведення обшуку, обрання запобіжного заходу або застосування іншого заходу забезпечення кримінального провадження. Відповідно, предметом судового контролю у таких випадках не можуть виступати дії і рішення, які вже існують. На нашу думку, під час попереджувального контролю предметом має виступати саме рівень обмеження прав, свобод і інтересів осіб, що залучаються до кримінальної процесуальної діяльності. Ця якісна характеристика, на нашу думку, є головним питанням і, відповідно, предметом судового контролю. Слід зазначити, що долучення до предмету судового контролю одних прав, свобод і інтересів осіб буде недостатньо. Є очевидним, що під час прийняття рішення про обмеження прав і свобод слідчий суддя вивчає, з одного боку, значимість розглядуваної дії для кримінального судочинства з огляду на його завдання, а з іншого боку досліджує необхідний рівень обмеження прав і свобод осіб, що залучені або можуть залучатися у майбутньому до провадження. Тому предметом судового контролю під час попереджувального його різновиду слід вважати рівень обмеження прав і свобод осіб, що залучаються до кримінальної процесуальної діяльності, що визначається можливістю реалізації завдань кримінального провадження.

Подальший контроль виникає, як було зазначено вище, під час розгляду скарг на існуючі рішення або дії, що мали місце у минулому. У цьому випадку слідчий суддя має справу з діями і рішеннями, що вже відбулися і призвели до обмеження прав і свобод, або обставин, які відносяться до законного інтересу особи. Додатковим елементом у подальшому контролі, що його відрізняє від попереджувального, буде порівняння визначеного рівня обмеження (якщо це можливо) слідчим суддею з тим рівнем, що мав місце у минулому. Подальша діяльність слідчого судді має стосуватися у разі потреби відновлення належного рівня обмеження прав і свобод.

Щодо предмета судового контролю додаткової уваги потребують випадки звернення до слідчого судді учасників кримінального судочинства з клопотаннями, що стосуються речових доказів, відводів або скарг. Менш за все проблем виникає стосовно скарг учасників кримінального провадження. Скарга завжди прямо пов'язана з правами, свободами або інтересами конкретного суб'єкта судочинства. Більше сумнівів у розумінні предмета судового контролю виникає стосовно відводів і вирішення слідчим суддею питань про речові докази на стадії досудового розслідування. Право на звернення із заявою про відвід має майже кожний зацікавлений учасник кримінального провадження. Безсумнівно, що кожен із зазначених учасників переслідує під час кримінального провадження власні інтереси, намагається їх реалізувати за допомогою відповідного процесуального статусу. Право заявляти відводи є процесуальним механізмом захисту інтересів учасників, які є предметом судового контролю з боку слідчого судді. Слід відзначити, що у зазначеному різновиді судового контролю інтереси учасників безпосереднім предметом судового контролю виступати не будуть. У випадку

з відводами предметом судового контролю буде наявність фактичних підстав, що обґрунтовують необхідність прийняття такого рішення.

Щодо вирішення слідчим суддею питань про речові докази слід зазначити те, що приймаючи відповідні рішення цей суб'єкт обмежує конституційне право громадянина на власність. Обмеження відбувається й у тих випадках, коли особа-власник, щодо якої приймається рішення, є невстановленою. Тому в розглянутих нами випадках слід визначити предметом судового контролю рівень обмеження (або задоволення інтересу) прав, свобод і інтересів осіб у кримінальному провадженні.

Таким чином, предметом судового контролю доцільно вважати рівень обмеження прав, свобод і законних інтересів осіб, що визначається можливістю реалізації завдань кримінального провадження, і наявність фактичних підстав для прийняття рішення про відводи.

Відповідно до розуміння предмета, об'єктом судового контролю буде виступати коло обставин, що може використовуватись або досліджуватись під час визначення рівня обмеження прав, свобод і інтересів осіб у кримінальному провадженні. Зміст цих обставин поглинають процесуальні правовідносини, що пов'язані з обмеженням або призводять до порушення прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні.

Більше питань виникає з метою судового контролю. Під зазначеним терміном розуміється те, до чого хтось прагне, чого хоче досягти; ціль [12, с. 661]. Питання про те, що має на меті слідчий суддя, що він хоче досягти, є складним і має починатися з вивчення інтересу, який переслідує цей суб'єкт у кримінальному провадженні. Слід зауважити, що слідчий суддя є учасником процесу, який ще мало досліджений у наукових джерелах у зв'язку з прийняттям КПК України в 2012 році. До цього часу належна увага була приділена суду і його інтересам. Відповідно, є доцільним звернення до зазначених праць і визначення інтересу слідчого судді як представника суду і судової влади. В. А. Новицький вважає, що процесуальний інтерес суду полягає у вирішенні правового конфлікту, який виник між сторонами [13, с. 309]. На нашу думку, відповідно до визначеного вище предмета судового контролю, слідчий суддя вирішує не конфлікт, а питання доцільності між обмеженням прав, свобод і інтересів та реалізацією завдань кримінального провадження. Більш правильно визначає зміст інтересу Л. М. Москвич. Учена вважає, що суддя задовольняє не особистий інтерес, а службовий, інтереси судової влади, відновлення справедливості [14, с. 28]. Обґрунтовує думку про інтерес суду у вигляді правильності застосування Закону, посиляючись на принципи невідворотності відповідальності за вчинений злочин і неприпустимості покарання невинуватих, О. В. Шпотаківська [8, с. 65]. Високої оцінки заслуговує висновок В. М. Бозрова. Учений слушно визначає, що у суду є свій функціональний інтерес, який істотно відрізняється від функціональних інтересів сторін притаманною нейтральністю, він іменується інтересом права [15, с. 87]. Відповідно, інтерес слідчого судді теж необхідно окреслити інтересами права, справедливості, правильним застосуванням Закону.

З метою подальшого визначення мети судового контролю і побудови правильного її формулювання розглянемо термін «належний процес», який досліджується окремими вченими. Це поняття використовується в розумінні належної правової процедури. Поняття «належного процесу» пов'язують із положеннями П'ятої та Чотирнадцятої поправок до Конституції США, які забороняють урядам позбавляти «життя, свободи чи майна без законного судового розгляду». Зміст цих поправок інтерпретується як «вимога дотримуватися справедливої та неупередженої процедури [16, с. 172]. За допомогою цієї

процедури громадяни можуть відгородити свою автономію від сваволі влади. Такий процес безпосередньо пов'язаний з правами обвинуваченого на презумпцію невинуватості, чесний процес, рівність перед законом і т. п., які управляють кримінальним процесом і гарантують, що невинний буде виправданий, а винний засуджений [17, с. 15].

Поняття «належний процес» має поглинати за обсягом все кримінальне судочинство. Тому закономірним є виникнення питання про місце належного процесу на початку провадження, а саме на стадії досудового розслідування. Для вирішення цього питання слід звернутися до мети і завдань, що мають виконуватися або досягатися на цій стадії. Головним призначенням стадії досудового розслідування вважають забезпечення успішного проведення провадження в суді. Характерними рисами цієї стадії процесу називають швидкість, всебічність, повноту та об'єктивність дослідження обставин вчиненого злочину [18, с. 17]. В окремих джерелах завдання кримінального судочинства дорівнюють до завдань стадії досудового розслідування [5, с. 64; 19, с. 27]. Єдність системи, якою і є кримінальне судочинство, визначається конкретною її спрямованістю. Відповідно, є слушною думка про тотожність завдань кримінального судочинства і стадії кримінального процесу, які зазначені у ст. 2 КПК України 2012 року. Не вдаючись до деталізації співвідношення положень завдань кримінального судочинства і належного процесу, доцільно визначити притаманність завданням українського процесу змісту складових належного процесу.

Необхідно констатувати розширення кола інтересів, що обумовлюються завданням судочинства, органів судової влади за КПК України 2012 року на стадії досудового розслідування у порівнянні з КПК України 1960 року. На відміну від КПК України 2012 року, попередній закон залишав суду виконання лише двох завдань у всьому кримінальному процесі: охорона прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, які беруть в ньому участь; забезпечення правильного застосування закону, щоб кожен, хто вчинив злочин, був притягнутий до відповідальності, та жоден невинуватий не був покараний [20, с. 14]. Тому доцільно вважати метою судового контролю його результат у вигляді забезпечення належного процесу. Визначена мета буде поглинати за обсягом діяльність суду із розгляду відводів, прийняття рішень про обрання заходів забезпечення кримінального провадження і проведення окремих слідчих дій. Вказані напрями мають чітко створювати умови для справедливої та неупередженої процедури, чесного процесу, рівності громадян перед законом і судом і т. п.

Таким чином, предметом судового контролю доцільно вважати рівень обмеження прав, свобод і законних інтересів осіб, що визначається можливістю реалізації завдань кримінального провадження, і наявність фактичних підстав для прийняття рішення про відводи. Метою судового контролю доцільно вважати його результат у вигляді забезпечення слідчим суддею належного процесу. З метою повного осмислення нової системи судового контролю у кримінальному судочинстві у подальших дослідженнях доцільно приділити увагу наступним складовим діяльності слідчого судді, якими є засоби, способи, завдання тощо.

---

1. Гловюк І. Об'єкт і предмет судової діяльності у досудовому провадженні / І. Гловюк // Підприємництво, господарство і право. — 2008. — № 7. — С. 127–130.

2. Ковтун Н. Н. Судебный контроль в уголовном судопроизводстве России: дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.09 / Ковтун Николай Николаевич. — Нижний Новгород, 2002. — 520 с.

3. *Кондратьев О. В.* Організаційно-правові проблеми судового контролю: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / Кондратьев Олександр Васильович. — Х., 2005. — 191 с.
4. *Кутоманов Д. Є.* Забезпечення конституційних прав особи в досудовому провадженні по кримінальних справах: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Кутоманов Дмитро Євгенович. — Х., 2009. — 216 с.
5. *Марущак Н. В.* Забезпечення права особи на повагу до її гідності на стадії досудового розслідування у кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Марущак Наталія Володимирівна. — К., 2010. — 250 с.
6. *Химичева О. В.* Концептуальные основы процессуального контроля и надзора на досудебных стадиях уголовного судопроизводства: дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.09 / Химичева Ольга Викторовна. — М., 2004. — 402 с.
7. *Чорнобук В. І.* Законність та обґрунтованість процесуальних рішень судді в порядку судового контролю у досудових стадіях кримінального процесу: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Чорнобук Валерій Іванович. — Одеса, 2007. — 211 с.
8. *Шпотаківська О. В.* Суспільні та особисті інтереси у кримінальному судочинстві: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Шпотаківська Олена Володимирівна. — К., 2005. — 193 с.
9. *Яблоков В. А.* Реализация судебной власти на досудебных стадиях уголовного процесса России: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Яблоков Вячеслав Анатольевич. — Самара, 2001. — 206 с.
10. *Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4652-VI* // Голос України. — 2012. — 19 травня (№ 90–91). — С. 9–56.
11. *Королев Г. Н.* Предмет судебного контроля за предварительным расследованием: понятие и содержание / Г. Н. Королев // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. — Сер.: Право. — Н.-Новгород : ННГУ, 2001. — С. 125–131.
12. *Великий тлумачний словник сучасної української мови* (з дод. і допов.) [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. — К. : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. — 1728 с.
13. *Новицкий В. А.* Теория российского процессуального доказывания и правоприменения: монография / Новицкий В. А. — Ставрополь : Изд-во СГУ, 2002. — 584 с.
14. *Москвич Л. М.* Організаційно-правові проблеми статусу суддів: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / Москвич Лідія Миколаївна. — Х., 2003. — 224 с.
15. *Бозров В. М.* Основы теории уголовно-процессуальных функций. Общая часть: монография / Бозров В. М. — Екатеринбург : Издательский дом «Уральская государственная юридическая академия», 2012. — 96 с.
16. *Волвенко П. В.* Діяльність Конституційного Суду України щодо тлумачення Конституції України: теоретичний аспект: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Волвенко Павло Вікторович. — К., 2006. — 227 с.
17. *Стойко Н. Г.* Уголовный процесс в США: учебное пособие / Н. Г. Стойко, О. Б. Семухина. — Красноярск : Красноярский гос. ун-т, 2000. — 315 с.
18. *Кримінальний процес: підручник* / за ред. Ю. М. Грошевого та О. В. Капліної. — Х. : Право, 2010. — 608 с.
19. *Гуртієва Л. М.* Етичні основи діяльності слідчого: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Гуртієва Людмила Миколаївна. — Одеса, 2008. — 209 с.
20. *Азаров Ю. І.* Кримінально-процесуальне право України: посіб. для підготов. до екзаменів / Азаров Ю. І., Заїка С. О., Фатхутдінов В. Г. — К., 2010. — 295 с.